

Piotr Złotkowski

Maria Curie-Skłodowska University, Lublin (Poland)

e-mail: piotr.zlotkowski@mail.umcs.pl

<https://orcid.org/0000-0001-5777-2114>

Od imienia biblijnego do protonazwiska. Studium z historycznej antroponimii Podlasia

Zofia Abramowicz, Imiona biblijne w historycznej antroponimii Podlasia (XVI– XVII w.), Białystok: Wydawnictwo Temida 2, 2019, 465 s.

Badania nazewnictwa osobowego polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza językowego cieszą się niesłabnącą popularnością, czego dowodem jest wydana niedawno monografia Zofii Abramowicz. Opracowanie można polecić osobom zainteresowanym tematyką językoznawstwa białorutenistycznego, tak z uwagi na przedmiot, jak i ze względu na teren badań. Onomastka ma wieloletnie doświadczenie badawcze w zakresie antroponimii podlaskiej. Słowistka jest również autorką lub współautorką książek, które na stałe wpisały się w bibliografię onomastyki Podlasia i Białostocczyzny (Abramowicz, 1993, 2003, 2010; Abramowicz, Citko, Dacewicz, 1997, 1998).

Książka składa się ze: wstępu (s. 7–18), pięciu rozdziałów: *Procesy fonetyczne w imionach biblijnych Podlasian* (s. 19–96); *Adaptacja fleksyjna imion biblijnych* (s. 97–126); *Słowotwórstwo deminutywnych form imion* (s. 127–137); *Imiona i derywaty odimienne poświadczone w protonazwisku* (s. 139–207); *Przegląd imion postaci biblijnych i form od nich pochodnych poświadczonych w źródłach podlaskich* (s. 209–414) oraz zakończenia (s. 415–427).

Rozważania Zofii Abramowicz dotyczą jednej warstwy imienniczej – imion biblijnych (staro- i nowotestamentowych) i form od nich pochodnych. Wydaje się, że dzięki takiemu zawężeniu perspektywy badawczej dokonana analiza antroponimów zyskała na ostrości. Ten świadomy zabieg miał zapewne na celu stworzenie odpowiedniej perspektywy do wielopłaszczyznowego oglądu onimów.

Trzy rozdziały omawianej monografii poświęcone są procesom dostosowywania imion biblijnych (genetycznie – hebrajskich, greckich i łacińskich) do języka polskiego i jego dialektów oraz do języków i gwar wschodniosłowiańskich używanych na Podlasiu. W wyniku tego procesu stosowane dotychczas rodzime miana słowiańskie – jednoczłonowe (ochronne) i dwuczłonowe (życzeniowe) – były zastępowane obcy-

mi genetycznie imionami. Adaptacja onimów odbywała się zarówno na płaszczyźnie fonetycznej, jak i morfologicznej. Jak zauważa autorka, niemalą rolę odgrywały tu pośredniczące języki liturgiczne: łacina i staro-cerkiewno-słowiański.

Przystosowanie fonetyczne imion polegało na przekształceniach obcych dla języków słowiańskich głosek greckich i łacińskich oraz na różnorodnych zmianach fonetycznych (m. in. zmiękczeniach i dyspalatalizacjach), które zachodziły już na gruncie polskim i wschodniosłowiańskim. Z kolei adaptacja morfologiczna imion była procesem dość złożonym. Jak wynika z przedstawionych przez onomastkę przykładów, część imion zachowała zarówno w językach pośredniczących (greckim i łacińskim), jak i w językach przejmujących (słowiańskich) wygłos etymologiczny (hebrajski, aramejski). Pozostała część onimów przybierała inny wygłos w języku greckim i łacińskim, co w zależności od źródła pośredniczącego (cerkiewnego lub polskiego) decydowało o sposobie ich włączenia do systemu morfologicznego języków przyjmujących.

Przyswojone i zaakceptowane formy imion zostały włączone, co pokazuje na wielu przykładach autorka, do rodzimego systemu słowotwórczego. Z jej ustaleń wynika, że w słowotwórstwie imion podlaskich w XVI–XVII w. stosowane były mechanizmy derywacji paradygmatycznej, alternacyjnej i sufiksальной. Przeprowadzona analiza wskazuje wyraźnie, że w tym okresie do tworzenia derywatów najczęściej wykorzystywano ostatni sposób. Autorka zauważa, że był to dość złożony proces, bowiem formacje antroponimiczne mogły być urabiane tak od pełnej, jak i od skróconej formy imienia drogą derywacji jedno- lub wielostopniowej.

Dokonany w trzech rozdziałach przegląd mechanizmów adaptacyjnych imion można by uznać za wyczerpujący i spełniający kryteria monografii onomastycznej (por. Tichoniuk, 2000). Badaczka na tym jednak nie poprzestała. Postanowiła pójść dalej i zbadać w jaki sposób na bazie imion powstawały formacje protonazwiskowe. Zastosowany przez onomastkę termin *protonazwisko* jest w pełni uzasadniony, ponieważ w tym okresie nazwiska nie były jeszcze w pełni ukształtowane. Autorka doszła do wniosku, że proces formowania się nazwisk odimiennych był długi, skomplikowany i niejednoznaczny. Na ich kształtowanie się wpływ miały co najmniej dwa przebiegające etapowo procesy – transnimityzacja i derywacja sufiksальная. Badaczka zauważa, że nie zawsze da się jednoznacznie określić, z którym mechanizmem mamy do czynienia w konkretnym przypadku, np. formacje ze znaczeniem deminutywno-patronimicznym tworzą odrębną grupę, w której możliwa była transnimityzacja lub sufiksacja na poziomie nazwiska. Doświadczenie badawcze podpowiada, że należy zgodzić się z ustaleniami autorki. Onomastka zwraca również uwagę na to, że w procesie wykształcania się nazwisk stosowane były różnorakie zabiegi słowotwórcze z udziałem niezwykle bogatego zasobu sufiksów.

Niezwykle istotną część omawianej monografii stanowi przegląd imion postaci biblijnych i form od nich pochodnych. Zestawienie obejmuje męskie i żeńskie imiona staro- i nowotestamentowe, jak również derywaty i protonazwiska od nich urobione, poświadczone w źródłach podlaskich z XVI–XVII w. Badaczka analizuje etymologię onimów, ich przekształcenia w językach pośredniczących (grece i łacinie) i zmiany,

które dokonały się na gruncie języków przyjmujących (polskiego i wschodniosłowiańskich). Rozdział ten zawiera bogaty materiał egzemplifikacyjny w postaci poświadczeń źródłowych osób z różnych warstw społecznych. Zapisy archiwalne identyfikują nie tylko przedstawicieli etnosów słowiańskich, lecz m. in. Żydów i Tatarów. Informacje zawarte w tym rozdziale nie tylko poszerzają wiedzę o zasobie imion używanych w kręgu mniejszości zamieszkujących historyczne Podlasie, lecz ukazują wieloetniczny i multireligijny charakter regionu. Autorka nie ograniczyła się do zamieszczenia danych stricte językowych, przybliżając również (w postaci krótkich notek) postacie biblijne noszące dane imię. Jednym z celów tej części monografii było także ukazanie aspektu kulturowo-religijnego imienia oraz zobrazowanie jego wpływu na popularność onimu. Dokonana w tym rozdziale charakterystyka imion świadczy o erudycji onomastki i dowodzi znawstwa tematyki biblijnej.

Z badań językoznawców wynika, że w zestawieniu z liczbą imion występujących w Biblii (około 3 tys.) chrześcijanie przyswoili tylko znikomą ich część. Józef Bubak wyekscerpował ze źródeł średniowiecznych około 80 tego typu imion (Bubak, 1993, s. 12). Autorce niniejszej monografii udało się zgromadzić jeszcze większy zbiór – 103 imion biblijnych – odnotowanych w 33 rękopisach i 40 źródłach drukowanych.

Książka Zofii Abramowicz, choć w zamyśle jest specjalistyczną monografią z zakresu językoznawstwa, może zainteresować szerokie grono odbiorców. Doświadczeni badacze niewątpliwie znajdą tu sporo interesujących ustaleń i konstatacji. Dla przeciętnego czytelnika barierą może stanowić styl naukowy nasycony specjalistyczną terminologią. Jeśli jednak zdoła się z nim uporać, pozyska wiele informacji z zakresu antropimii historycznej. Jest to więc pozycja bibliograficzna niezwykle wartościowa i ze wszech miar godna polecenia.

REFERENCES/ BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz, Zofia. (1993). *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*. Białystok: Wydawnictwo Filii UW w Białymstoku.
- Abramowicz, Zofia. (2003). *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Abramowicz, Zofia. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich*. Białystok: Trans humana.
- Abramowicz, Zofia; Citko, Lila; Dacewicz, Leonarda. (1997, 1998). *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)*, t. 1–2. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Bubak, Józef. (1993). *Księga naszych imion*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Tichoniuk, Bazyl. (2000). *Imiona i ich formy na pograniczu polsko-białoruskim od XVI wieku do roku 1839*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego.